

МАСІНА

Людмила Олександрівна
lydmilamasina@gmail.comстарший викладач,
Одеський національний
університет імені І.І.
Мечникова

УДК 351.81:338.24

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
КОНТРОЛІНГУ НА МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНІHISTORICAL BACKGROUND OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF
CONTROLLING ON MACROECONOMIC LEVEL

У статті досліджено історичні передумови виникнення та розвитку контролінгу на макроекономічному рівні. Досліджено використання властивостей контролінгу на мікрорівні та макрорівні. Визначено теоретико-методологічні проблеми, які потребують розробки наукових підходів щодо контролінгу. Досліджено спорідненість понять «контролю» та «контролінгу». Визначено роль контролю в системі державного регулювання національної економіки. Обґрунтовані історичні передумови виникнення та розвитку контролінгу. Використовуючи динамічний підхід щодо процесу становлення системи контролінгу, представлено основні етапи розвитку контролінгу, з наголосом на світові наукові школи. Враховуючи наукові позиції окремих економічних шкіл, запропоновані концептуальні підходи щодо сутності контролінгу. Систематизовано визначення поняття «контролінг», з урахуванням різних наукових підходів.

* * *

В статье исследованы исторические предпосылки возникновения и развития контроллинга на макроэкономическом уровне. Исследовано использование свойств контроллинга на микроуровне и макроуровне. Определены теоретико-методологические проблемы, требующие разработки научных подходов к контроллингу. Исследовано родство понятий «контроля» и «контроллинга». Определена роль контроля в системе государственного регулирования национальной экономики. Обоснованы исторические предпосылки возникновения и развития контроллинга. Используя динамический подход к процессу становления системы контроллинга, представлены основные этапы развития контроллинга, с упором на мировые научные школы. Учитывая научные позиции отдельных экономических школ предложены концептуальные подходы к сущности контроллинга. Систематизировано понятие «контролинг» с учетом различных научных подходов.

* * *

The article investigates the historical background of the emergence and development of controlling at the macroeconomic level. The use of controlling properties at the microlevel and macro levels is investigated. The theoretical and methodological problems that require the development of scientific approaches to controlling are determined. Relationship between the concepts of "control" and "controlling" is investigated. The role of control in the system of state regulation of the national economy is determined. Grounded the historical background of the emergence and development of controlling. Using a dynamic approach to the process of establishing a controlling system, the main stages of the development of controlling are presented, with emphasis on world scientific schools. Taking into account the scientific positions of individual economic schools, conceptual approaches to the essence of controlling are offered. The definition of the concept "controlling" is systematized, taking into account various scientific approaches. Modern conditions for the functioning of the national economy require the use of more advanced state regulation technologies that take into account the trends of globalization of economic processes and the direction of social needs. The use of new management concepts, both at micro, meso, and at macro levels, provides strategic goals for improving the efficiency of the regulatory system, taking into account the experience of developed countries. Contemporary management concepts may include controlling, which is often presented as an element of the management system of the entity and aimed at providing the necessary accounting and analytical information to the process of making managerial decisions. The process of adapting controlling to the system of state regulation is possible provided that rational and balanced use of the established methods and the corresponding tools, taking into account the problems and complexity of the situational tasks of the macroeconomic environment, is possible. The problems of the definition and functioning of the controlling system are devoted to the work of foreign scientists, namely: A. Becker, Y. Weber, A. Dile, K. Drury, E. Mayer, R. Mann, A. Praysner, E. Utkina, S. Falko, H. Folmut, P. Croat, D. Schneider, as well as domestic scholars: L. Batenko, I. Blank, M. Butko, S. Holov, H. Hrigoriev, I. Davidovich, I. Markin, Ye. Maslennikov, V. Olifirova, S. Petrenko, Y. Petrovich, O. Poberezhets, M. Pushkar, N. Selivanova, I. Stefanyuk, I. Tsigilika, M. Chumachenko and others.

Ключові слова: контроль, контролінг, національна економіка, державне регулювання, обліково-аналітична система

Ключевые слова: контроль, контролинг, национальная экономика, государственное регулирование, учетно-аналитическая система

Keywords: control, controlling, national economy, state regulation, accounting and analytical system

ВСТУП

Сучасні умови функціонування національної економіки потребують застосування більш розвинених технологій державного регулювання, які б враховували тенденції глобалізації економічних процесів та спрямованість суспільних потреб.

Використання нових концепцій управління, як на

мікро-, мезо-, так й на макрорівнях забезпечує досягнення стратегічних цілей з підвищенням ефективності системи регулювання, враховуючи досвід розвинених країн. До сучасних концепцій управління можливо віднести контролінг, який найчастіше представлений у вигляді елементу системи управління суб'єктом господарювання та спрямований на забезпечення необхідною обліково-аналітичною інформацією процес

прийняття управлінських рішень.

Використання властивостей контролінгу не тільки на мікро-, але й на макрорівні враховує сучасні наукові міжнародні тенденції щодо використання новітніх методик в управлінні для підвищення їх ефективності.

Процес адаптації контролінгу в систему державного регулювання можливий за умови раціонального та збалансованого використання сформованих методик та відповідного інструментарію, враховуючи проблематику та складність ситуаційних завдань макроекономічного середовища.

Проблемам визначення та функціонування системи контролінга присвячені роботи зарубіжних вчених, а саме: А. Беккера, Ю. Вебера, А. Дайле, К. Друрі, С. Майєра, Р. Манна, А. Прайснера, Е. Уткіна, С. Фалько, Х. Фолльмута, П. Хорвата, Д. Шнайдера, а також вітчизняних науковців: Л. Батенко, І. Бланка, М. Бутко, С. Голова, Г. Григор'єва, І. Давидовича, І. Маркіна, Є. Масленнікова, В. Оліфірова, С. Петренко, Й. Петровича, О. Побережець, М. Пушкаря, Н. Селіванової, І. Стефанюка, І. Цигилика, М. Чумаченко та ін..

МЕТА РОБОТИ

Мета роботи полягає у дослідженні історичних передумов виникнення та розвитку контролінгу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною та методологічною основою дослідження є джерела навчальної, монографічної та періодичної літератури з контролінгу, а також нормативно-правові документи, які регулюють систему контролінгу у процесі державного регулювання національної економіки.

При написанні роботи були використані наступні методи: метод спостереження, методи аналізу та синтезу, монографічний метод, діалектичний метод, метод порівняння, методи індукції та дедукції, а також метод узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасних умовах державного регулювання вдосконалення системи інституційного контролінгу є важливим аспектом дієвості механізму державного управління, враховуючи динамізм інтеграції національної економіки у міжнародне середовище, що підкреслює значимість контрольної функції держави.

З боку держави та через відповідні інституції здійснюється нормативно-правове регулювання, а також координація та контроль окремих сфер діяльності, що забезпечує реалізацію державної політики.

Існування питань щодо визначення функціональності контролінгу піднімає теоретико-методологічні проблеми, які потребують розробки підходів за окремими категоріями, а саме: класифікація форм та видів контролінгу (інституційний контролінг, стратегічний контролінг), функції державного контролінгу, забезпечення системи контролінгу тощо.

Крім того, формування та реалізація методів контролінгу у практичній діяльності відповідних інституцій дає можливість дотримання умов державної політики в сфері економіки з урахуванням світового досвіду розвинених країн.

Спорідненість понять «контролю» та «контролінгу» формує необхідність детального дослідження першої категорії, у тому числі, щодо ролі контролю в системі державного регулювання.

У процесі розвитку суспільства та зміни економічних формацій корегувались підходи щодо сутності поняття «контролю», але всі вони пов'язувались перш за все, з перевіркою прийнятих та реалізованих рішень або виконаних дій, що не розкривало реальної його сутності. Слід підкреслити, що значні зміни та розвиток теоретичного підґрунтя даної категорії поступово розкривають інші сторони функціонування контролю, а саме: не тільки перевірка результатів діяльності, але й формування необхідної інформації щодо стану об'єктів дослідження, за допомогою якої можливо суттєво впливати на негативні фактори та діяльність суб'єктів контролю.

На думку М.Т. Білухи контроль – це система спостереження та перевірки відповідності процесу функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, встановлення результатів управлінського впливу на керований об'єкт, виявлення відхилень, допущених у ході виконання цих рішень [1].

Окремі автори контролем вважають підсистему управління, яка дає можливість отримати інформацію якісного та кількісного характеру, що, в свою чергу, суттєво впливає на процес управління і дає можливість раціонального прийняття рішень, враховуючи зовнішні та внутрішні фактори. Саме контроль дає можливість своєчасно виявляти відхилення від завданих параметрів та усувати порушення, у тому числі з метою профілактики.

Контроль є безперервним процесом, який йде від початку до кінця управлінського рішення – це його особливість. Його основний зміст полягає, по-перше, у попередженні незаконних та неекономічних, з точки зору інтересів суспільства, господарських операцій на початковій стадії прийняття управлінського рішення; по-друге, у виявленні порушень нормального ходу господарської діяльності та встановленні їх причин; по-третє, в узагальненні передового досвіду господарської діяльності [2].

З точки зору економічної теорії «контроль» – це сукупність інструментів, важелів та способів перевірки цілеспрямованості, раціональності та законності дій та управлінських рішень.

Роль та значення контрольної діяльності в сучасних трансформаційних умовах формує полярильність наукових підходів щодо даної категорії, яка наповнюється відповідними завданнями, інструментами, методами тощо.

Тобто, контроль – це не тільки процес перевірки рішень та дій суб'єктів, але й це структурний елемент системи управління, а також один із сегментів контролінгу.

Історичний розвиток та становлення контролінгу пов'язано із низькою етапів, які поступово наближали дану категорію до сучасної системи управління як суб'єктами мікро-, так і макроекономічного середовища.

Становлення та можливість застосування методів контролінгу залежало від передумов, які представлені на рис. 1.

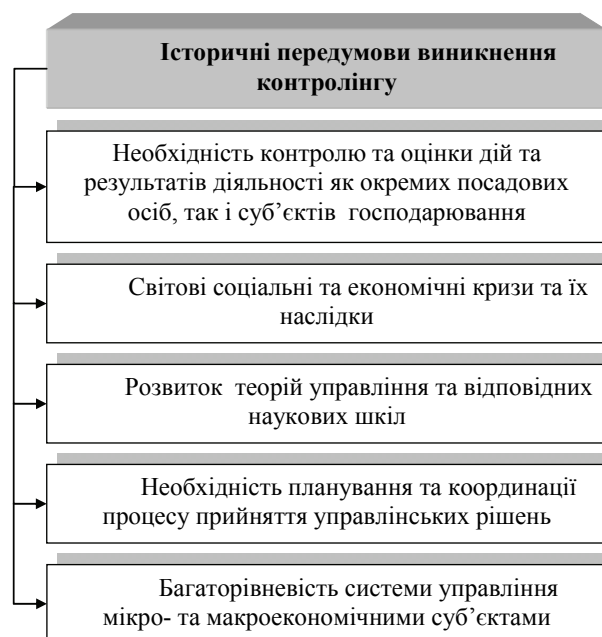

Рис. 1. Історичні передумови виникнення та розвитку контролінгу

Найперша інформація відносно застосування контролінгу, який був ще віддалений від сучасного значення, датується п'ятнадцятим століттям і пов'язується із появою так званих « придворних контролерів» в Англії та Франції – спеціалістів з перевірки товарно-матеріальних цінностей та коштів.

Згодом, розвиток матеріального (промислового) виробництва, внутрішньої та міжнародної торгівлі потребував відповідного нового теоретичного та практичного підґрунтя планування, розробки та реалізації управлінських рішень, що сприяло поступовому розвитку контролінгу.

Ріст масштабів промислового виробництва наприкінці XIX ст. та на початку XX ст. викликали необхідність поліпшення методів виробничого обліку і удосконалення методів фінансового контролю. На американських підприємствах функції контролінгу виникли із взаємозв'язку між секретарем (діловодом) і скарбником. Підвищення вимог та ускладнення завдань обліку призвело до того, що специфічні завдання скарбника (фінансового директора) і секретаря (асистента управління) були передані в організаційно оформлену службу контролінгу [2].

Авторські позиції К. Друрі, Р. Каплана та інших представників американської економічної школи підкреслювали значимість контролінгу як ефективного інструменту управління суб'єктами господарювання.

Саме у США з метою контролю за доходами та витратами на державному рівні наприкінці XVIII ст. на початку XIX ст. були створені спеціальні організації, які, користуючись відповідними методами, проводили перевірку прийнятих рішень та дій відповідних суб'єктів.

У період малої економічної кризи почали розвиватися концептуальні та теоретичні засади контролінгу. Наприклад, у 1931 р. у США заснували Інститут контролерів Америки як фахової організації, поклика-

ної уточнювати та розтлумачувати зміст та сутність контролінгу, розробляти його методичне забезпечення. З того часу, не дивлячись на реорганізацію цієї структури у Інститут фінансових директорів («Financial Executive Institute», 1962 р.), заклад мав великий вплив на загальне становлення контролінгу та його подальший розвиток з урахуванням розв'язання проблем управління фінансами, формування систем бюджетування та управлінського обліку [2].

Значний внесок у розвиток теоретичної концепції контролінгу та власне бачення даної категорії зробили німецькі науковці, які підкреслювали необхідність контролінга як зваженої системи координації планування і перевірки дій та рішень. Розроблена в Німеччині модель контролінгу, авторами якої були Є. Майєр, Й. Вебер, Г. Кюппер, Д. Хан, набула швидкої популярності на всій території Західної Європи, за рахунок чого значно зросла ефективність управління суб'єктами мікро- та макроекономічного середовища. Першою фундаментальною науковою працею з контролінгу з елементами практичної спрямованості вважається книга Р. Манна «Практика стратегічного контролінгу – розвиток пошукового апарату «вузьких місць», яка містила практичні рекомендації щодо досягнення результатів з урахуванням витрат суб'єкта господарювання.

Спираючись на наукові дослідження, саме особливості податкової політики, специфіка обліку та економічні аспекти розвитку держав підкреслювали та пояснювали важливість та необхідність використання системи контролінгу в Німеччині та США, сформувавши, як наслідок відповідні наукові школи: німецьку та американську.

Використовуючи динамічний підхід щодо процесу становлення системи контролінгу, представимо основні етапи його розвитку, з упором на світові наукові школи (табл. 1).

Етапи розвитку контролінгу

Етапи	Період	Умови	Країна, наукова школа	Посада
I	XV ст.	Розвиток господарства, торгівлі	Англія,	Придворний контролер «Controller auf Accounts»
II	XIX ст.	Промислове зростання	США, американська школа	Державна посада контролера; Контролер в приватних компаніях
III	30-ті рр. XX ст.	Світова економічна криза	США	Інституту контролерів Америки «Controller's Institute of America»
IV	50-70-ті рр. XX ст.	Післявоєнний період відновлення економіки, індустріальний розвиток	Німеччина, німецька школа	Рада контролерів та інститут контролерів для навчання у сфері планування та обліку
V	XXI ст.	Прогрес інформаційних технологій, глобалізація економічних процесів	Держави Західної Європи, Японія,	Служби контролінгу з урахуванням функціонального розмежування

Становлення та розвиток концепції контролінгу в Україні тривав довгий час і був пов'язаний зі складними умовами переходу національної економіки від планово-адміністративної до ринкової, що супроводжувалось змінами чинного законодавства, дослідженням і можливістю адаптації і застосування західних методів ведення господарської діяльності та системи управління, а також значними трансформаціями у суспільній свідомості.

Все це вимагало пошуку нових функцій управління, які би мали теоретичне та практичне значення та

обґрунтування, що в свою чергу, привернуло увагу значної кількості українських науковців (М. Пушкар, В. Сопко, А. Завгородній, Н. Селіванова, Н. Ткаченко та ін.) до проблеми визначення сутності контролінгу, його місця в системі управління з урахуванням досвіду розвинених країн як у суб'єктів мікроекономічного, так і макроекономічного середовища.

Враховуючи наукові позиції окремих економічних шкіл, концептуальні підходи щодо сутності контролінгу представлені на рис. 2.

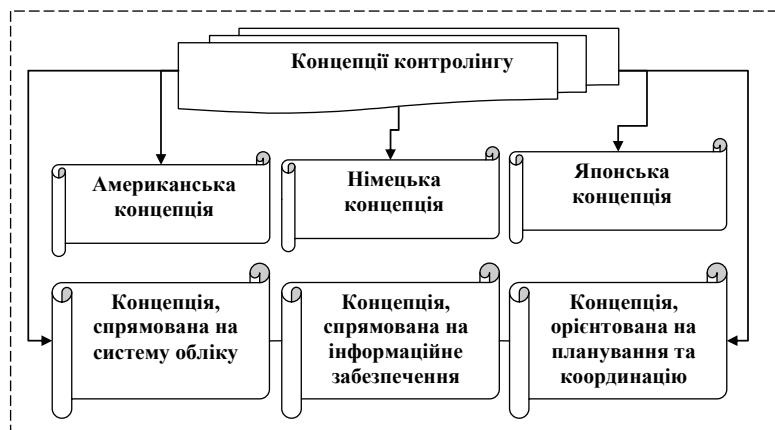

Рис. 2. Концепції контролінгу

Наукові підходи щодо визначення поняття «контролінгу» різняться авторськими позиціями, які базуються на оцінці структурних елементів цілісної системи та підкреслюють їх функціональні можливості.

Змістове навантаження терміну «контролінгу», на відміну від «контроль», не обмежувалось тільки функціями перевірки: не випадково в сучасній німецькій мові відрізняються за написанням та звучанням слова «die kontrolle» та «das controlling».

На думку деяких авторів контролінг на мікроекономічному рівні спрямований на досягнення цілі з найменшими витратами, що можливо завдяки належній системі обліку, діагностики та контролю. Представляє собою обліково-аналітичну систему, яка реалізує синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, яка забезпечує як оперативне, так і стратегічне управління процесом досягнення цілей і результатів діяльності підприємства, враховуючи особли-

вості функціонування суб'єкта та фактори впливу. З іншого боку, контролінг можливо розглядати як допоміжну систему управління, яка сприяє збалансованому керуванню та виявляє «вузькі місця» та відхилення від запланованих цілей.

Крім того, дослідники Є. Майер, Р. Манн, визначають контролінг як орієнтований на результат управління суб'єктом господарювання. Завданням контролінгу є перетворенні цілей в дії по їх виконанню та визначення відхилень, а також забезпеченні реакції на них.

З іншої позиції контролінг – це інформаційно-функціональна цілеспрямована система, що спрямована на досягнення кількісних та якісних цілей суб'єкта господарювання за допомогою використання специфічних технологій та інструментарію управління ним.

Серед визначень та тлумачень науковців та прак-

тиків спільним є те, що контролінг виявляє, вимірює, систематизує, оцінює та передає інформацію зацікавленим особам для прийняття управлінських рішень у системі управління суб'єктом господарювання [3].

Систематизація визначень категорії «контролінг», з урахуванням різних наукових підходів, представлена у табл. 2.

Таблиця 2

Визначення категорії «контролінг»

№	Автор	Визначення контролінгу
1	Манн Р.	Система регулювання витрат і результатів діяльності, що допомагає в досягненні мети підприємства та дає змогу уникнути несподіванок (коли економіці підприємства загрожує небезпека), що потребує гарантії заходів для протидії
2	Майер Е.	Система забезпечення виживання підприємства стосовно часу
3	Вебер І.	Функція інформаційної підтримки менеджерів, що орієнтована на планування та контроль.
4	Дайле А.	Процес, який розуміється як володіння економічною ситуацією на підприємстві
6	Сопко В.В.	Внутрішньогосподарський (управлінський) облік, завданням якого є розкриття відповідності або невідповідності витрат бізнес-плановим показникам
7	Пушкар М.С.	Окрема інформаційна підсистема підприємства для стратегічного управління на основі синтезу знань з менеджменту, маркетингу, фінансового й управлінського обліку, статистики. Аналізу, контролю та прогнозування
8	Загородній А.	Функціонально відособлений напрям економічної роботи на підприємстві, пов'язаний з реалізацією фінансово-економічної коментуючої функції у менеджменті для ухвалення оперативних і стратегічних управлінських рішень
9	Замятіна Н.В.	Обліково-аналітична система, яка реалізує синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, яка забезпечує як оперативне, так і стратегічне управління процесом досягнення цілей і результатів діяльності підприємства.
10	Масленников Є.І.	Один із найновітніших напрямків інформаційно-економічного розвитку підприємства. Система контролінгу формує концепцію інформації та управління, яку можливо визначити як обліково-аналітичну систему, що реалізує синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, прогнозування, що забезпечує оперативне та стратегічне управління підприємством.
11	Давидович І.Є.	Система управління процесом досягнення кінцевих результатів і результатів діяльності фірми в економічному відношенні, з деякою часткою умовності, як систему управління прибутком підприємства
12	Цюга М.М.	Інформаційно-функціональна система, що спрямована на досягнення кількісних та якісних цілей підприємства за допомогою використання специфічних технологій та інструментарію управління підприємством
13	Прокопенко О.В.	Механізм синтезу елементів обліку, аналізу, контролю, планування, реалізація яких забезпечує розробку альтернативних рішень
14	Побережець О.В.	Елемент системи управління підприємством, направлений на координацію всіх функціональних сегментів підприємства з метою вирішення стратегічних завдань.
15	Маркіна І.А.	Обліково-аналітична система, яка підтримує процес досягнення стратегічних та оперативних цілей суб'єктів господарювання
16	Мальшева Л.А.	Управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності або прибутком підприємства
17	Папінко В.	Центральна підсистема управління підприємством або окремим процесом, яка пов'язує, координує, узгоджує, спрямовує, контролює діяльність усіх функціональних управлінських одиниць з метою адаптації їхньої діяльності до змінних зовнішніх умов, здійснює інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень [123, с. 31]
18	Цигилик І.І.	Спостереження та вивчення поведінки внутрішнього економічного механізму конкретного підприємства і розробки шляхів досягнення мети, яку воно ставить перед собою [201]
19	Яковенко К.В.	Інтелектуалізація процесу або процесів досягнення підприємством встановлених цілей [212]
20	Акулова Ю.О.	Провідний елемент, механізм, що забезпечує правління за інтегрованими цілями в багатоступеневій системі планування і контролю діяльності підприємства [3, с.210];
21	Стефанік І.Б.	Вид діяльності посадових осіб будь-якого суб'єкту господарювання, що спрямована на формування і забезпечення функціонування такої обліково-аналітичної системи, яка шляхом синтезу елементів обліку, аналізу планування і контролю забезпечувала б на постійній основі і з мінімальними затратами трудових, фінансових та матеріальних ресурсів досягнення головних цілей суб'єктів господарювання

Аналіз досліджених концептуальних підходів дає можливість стверджувати, що контролінг, з одного боку, цілісна обліково-аналітична система, основними задачами якої є своєчасність реєстрації, групування та передачі інформації щодо стану показників, процесів, результатів, з іншого – сегмент системи уп-

равління, який здійснює аналітичне забезпечення, планування та координацію процесу прийняття рішень та зумовлює досягнення стратегічних цілей суб'єктів мікро- та макроекономічного середовища.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сучасна система контролінгу на

макроекономічному рівні повинна забезпечувати ефективне функціонування державного регулювання фінансово-економічних процесів за допомогою відповідного інформаційного базису. Дослідження показали, що дискусійні питання щодо державного контролінгу формують багатоаспектні простори для наукових досліджень, які спрямовані не тільки на вирішення теоретичних, але й прикладних питань. Функціонування в межах державного регулювання національною економікою понять контролінгу та контролю в системі управління дає можливість деталізації як окремих елементів, так і структури в цілому. При цьому, ефективним сегментом контролінгу в системі державного регулювання виступає саме державний контроль, як функція, що забезпечує формування аналітичної інформації для прийняття відповідних рішень. На відміну від контролю в системі державного регулювання державний контролінг містить масштабну мережу структурних підрозділів, які використовують різноманітні підходи до оцінки інформації та адаптований інструментарій.

Список використаних джерел

1. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: Підручник. К.: Вища школа, 1996. 320 с.
2. Григор'єв Г.С. Теоретико-методологічні засади

державного регулювання фінансово-економічних процесів в умовах глобалізації. Херсон: Олді-плюс, 2017. 380 с.

3. Побережець О.В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства. Херсон: Видавництво: Грін Д.С., 2016. 500 с.

4. Масленніков Є.І. Концептуальна модель контролінгу в системі управління фінансовою стійкістю промислового підприємства. Економіка. Фінанси. Право. 2014. № 11/1. С. 42-45.

References

1. Bilukha M.T. Theory of financial and economic control and audit: Textbook. Kyiv: Higher school, 1996. 320 p. (in Ukrainian)

2. Hrigoriev H.S. Theoretical and methodological principles of state regulation of financial and economic processes in the conditions of globalization. Kherson: Oldi Plus, 2017. 380 p. (in Ukrainian)

3. Poberezhets O.V. Theoretical-methodological and practical principles of the research of the system of management of the results of activity of an industrial enterprise. Kherson: Publishing house: Hrin D.S., 2016. 500 p. (in Ukrainian)

4. Maslennikov Y.I. Conceptual model of controlling in the system of management of financial stability of an industrial enterprise. Economics. Finance. Law. 2014. №. 11/1. pp. 42-45. (in Ukrainian)